

SOM Krisztián

A német gyarmatok rendvédelmi erői

Talán kevésbé közismert, hogy a császári Németország az 1880-as évek elején kezdődő gyarmatosítási „harcból” kivette részét. Természetesen a jelentős gyarmati hagyományokkal – és így területtel – rendelkező Portugália, Franciaország és az Egyesült Királyság (Nagy Britannia) mellett, már csak a fennmaradt „szabad” területek harcaiért folytatott küzdelemben érhetett el eredményeket. A Német Birodalom 1884-ben kezdte a gyarmatosítási törekvéseinek megvalósítását, amely módszer a többi európai hatalmaktól nemigen tért el. A gyarmatosítás a helyi uralkodókkal és vezetőkkel aláíratott kereskedelmi és védelmi szerződések által történt, amelyeket az európai államközi határegyezmények által körülhatárolt területen belül kötöttek.¹ Ahol a szerződések nem köt(h)ettek meg, ott a gyarmatosítók katonai erővel szereztek érvényt érdekeiknek, megszállás által vezették be a gyarmatosító állam jogrendjét és közigazgatását. Így a XX. század első éveire lényegében kialakult a Német Gyarmatbirodalmat alkotó afrikai, kelet-ázsiai és csendes-óceáni területei, ún. védnökségei.²

A rendvédelmi szervek hatékonyságát a német gyarmati közigazgatás rendszere is jelentősen erősítette Afrikában: a törzsi vezetők a falvaikban kisebb súlyú ügyekben bíraskodási jogkörrel is bírtak, így saját hatáskörben tarthatták fenn a rendet.

A gyarmatok lakossága számos esetben lázadt fel az európai, esetünkben a német közigazgatás ellen (ezek közül kiemelten jelentős volt a német kelet-afrikai Maji–Maji felkelés 1905–1907-ben és a német délnyugat-afrikai herero- és hottentotta-lázadás 1904–1907-ben). Ezek elfojtásában döntően a katonai erőket vetették be, mely az afrikai német gyarmatokon a Császári Véderő (Kaiserliche Schutztruppe) nevet viselte. A Schutztruppe feladata a terület katonai védelme, de Afrikában elsősorban a belső lázadások és fegyveres összecsapások megszüntetése volt, azaz egyfajta csendőri tevékenységet látott el, mivel a gyarmati szomszédok felől katonai fenyegetésről nemigen volt szó az I. világháború kitörése napjáig. A gyarmati hadsereg főparancsnoksága (Oberkommando der Schutztruppe³) Berlinben volt törvényben elrendelt felállításának napjától, azaz 1896. július 18-tól.⁴ A Főparancsnokság közvetlenül a német kancellárnak volt alárendelve, de tényleges irányítását a Gyarmatügyi Hivatal (Minisztérium) látta el. A Főparancsnokság alá rendelték közvetlenül az 1889-ben felállított német kelet-afrikai Dar es Salaam, 1894 májusától a kameruni Sopo–Buea és a német délnyugat-afrikai Windhuk parancsnokságokat (Kommando der Schutztruppe). A Schutztruppe és a Polizeitruppe (Rendőri Csapat) egyes gyarmati egységeinek irányítója az 1896-os törvény értelmében a gyarmat kormányzója volt, a tényleges katonai parancsnokságot mindig egy magasabb rendfokozatú tiszt látta el. A Véderő gyarmati parancsnoksága alá századok (ún. Kompanie, Német Kelet-Afrikában: Feldkompagnie) tartoztak, minden századot 120–160 katona alkotott, akiket 3 szakaszba osztottak, melyeket legalább egy–egy géppuskával is elláttak, a katonák fegyverzete egy–egy már korszerűtlenné vált 1871 M puská volt. Minden századot 230–270 hordár segítségével saját utánpótlását és annak szállítását is megszervezhette. A német kelet-afrikai Schutztruppe 1911-ben már 14 századból állt; az állománytábla szerint, századonként – a német tisztek és tiszthelyetteseken túl – 1 afrikai törzsőrmestertől, 3 afrikai őrmestertől, 7 tizedestől, 11 őrzetől, 134 rendfokozat nélküli közkatonából (*askari*) és 6 jelzótanoncból állt (162 fő) és az alapfegyverzet mellett 3 géppuskával is felszerelték, a századok mellé 30–48 hordárt is rendeltek.⁵ Egyes közigazgatási körzetek (megyék) székhelyén állomásozó százada egy–három kikülönített szakasszal is rendelkezett, amely az alkörzetek közigazgatását biztosította.

A német gyarmatok rendvédelmét, a belső feszültségektől mentes területeken a Polizeitruppe-k (ritkábban „Landespolizei” elnevezéssel) látták el. A gyarmatokon igen nagy számban képviseltette magát a vámórség is, mely a kereskedelmi útvonalak alapján, főként a tengerpartokon volt jelen, rendvédelmi feladata kizárólag a vámügyekhez kötődött. Az alábbiakban, a célszerűség okán gyarmatonként ismertetem a rendvédelmi szervek történetét.

A német gyarmatok közigazgatásában jelentős változás állt be 1907-ben, a Birodalmi Gyarmatügyi Minisztérium (Reichskolonialamt) átvette a Külügyi Minisztériumtól a gyarmati közigazgatás irányításának feladatkörét. A reformok a rendvédelemben is változást idéztek elő, s előtérbe került a Polizeitruppe szerepe, de továbbra is fennmaradtak a Schutztruppe csendőrségi feladatai is.

Togó. Az 1913-ban a 89 431 km² területű nyugat-afrikai gyarmaton alig több mint 1 millió lakossal bírt, köztük csak 368 (!) európai, legnagyobb arányban német polgár élt.

Togóban csak a Rendőrség (Polizeitruppe) működött, melynek 1905-ben a német vezetésen túl 16 afrikai altiszt és 506 afrikai közrendőr volt a tagja⁶, 1908-ban már kilenc német rendőrtiszt és altiszt

irányított 550 közrendőrt. A falvak körzeteinek rendőreit néhol a törzsek vezetői, de általában a német hivatalnokok nevezték ki. A béke utolsó heteiben, 1914 nyarán a PFÄHLER főhadnagy⁷ által vezetett Rendőrség 2 német tisztből, 11 német tiszthelyettesből (altisztből) és 530 afrikai rendfenntartóból állt, közülük 144-en Lomében, a közigazgatási székhelyen állomásoztak. A nagyobb és európaiak népe-sebb csoportja által lakott területeken a rendőrőrsök létszáma nagyobb volt (Sebbében 1895-ben 3 német rendőr szolgált, azonban az európai lakosság ekkor itt csak 9 fő volt összesen)⁸. A rendőrség afrikai tagjai még az 1871M puskákkal voltak felfegyverezve.⁹

Togóban, 1914 elején egy rendfenntartóra 1841 lakos jutott, a helyi vezetők nélkül a rend fenntartása – ilyen arány mellett – nem valósulhatott volna meg.

Kamerun. Az 1913-ban a 700 000 km² területű nyugat-afrikai gyarmaton hozzávetőlegesen 2,6 millió lakos élt, köztük 1871 európai vagy észak-amerikai (ebből 1600 német) polgár élt.

Az első rendvédelmi osztagot a nyugat-afrikai gyarmaton 1891. november 16-án állították fel, két évre rá hozták létre a gyarmati rendőrséget (Polizeitruppe vagy más néven Landespolizei) 100 fős létszámmal. E száz főből 45 volt nem-kameruni afrikai: togóiak, libériaiak és a brit Sierra Leonéből származó; havi bérük 20 márka volt ekkoriban és napi ellátmányban is részesültek.¹⁰ A létszámot tekintve lassan növekedett a szervezet: 1903-ban még 204 fő, 1907-ben 400 rendőr volt az összlétszám, 1907-ben már 400 rendőr volt tagja, 1908-ban 11 német rendőrőrmester és 550 közrendőr alkotta¹¹, 1910-ben már 28 német és 621 afrikai¹² szolgált. A létszám növekedése arányban volt a teljes német igazgatás alá vont területekkel.

A kameruni rendőrség 1913 végén DICKMANN százados rendőrfelügyelő és további 3 tiszt (főhadnagy és hadnagy) vezetésével, 1 számvivő altisztből és 36 német tiszthelyettesből, valamint 1255 alacsonyabb rendfokozatú vagy rendfokozat nélküli személyből állt.¹³ 1913-ban 36 rendőrös működött, a katonai igazgatású északi körzetekben a Schutztruppe látta el a rendvédelmi feladatokat.¹⁴

A kameruni Schutztruppét 1910-ben 178 német tiszt és tiszthelyettes vezette, az afrikaiakból toborzott légénység 1300 főt számlált.¹⁵

Kamerunban, 1910-ben egy rendfenntartóra 1222 lakos jutott (a Schutztruppe létszámával együtt).

Német Délnyugat-Afrika (Deutsch Südwestafrika). E dél-afrikai terület afrikai lakossága az 1904 és 1907 közötti ún. herero felkelésében igen nagyszámú veszteséget szenvedett, az amúgy is kis népsűrűségű terület tovább néptelenedett.¹⁶ Az 1913-ban a 831 960 km² területű gyarmaton hozzávetőlegesen csak 140 000 lakos (!), köztük 14 830 nem-afrikai nemzetiségű (ebből 12 902 német állampolgárságú) polgár élt.

A gyarmati közigazgatást a kezdetekben – a helyi lakosság ellenállásai miatt – ún. rendőri kerületek útján gyakorolták. Az első évtizedekben fennálló hét körzetet 1909-ben 15-re, majd az utolsó békeévre (1914-re) 18-ra növelték, amelyek igazgatását főként polgári alkalmazottak látták el. 1912 júliusában 106 településen volt rendőrőrs illetve -állomás (utóbbiak az európaiak által kevésbé lakot vidékeken); Spitzkoppe és Kupferberg településeken rendőri raktárállomás működött.¹⁷

1905. március 1-jén nagyrészt a Schutztruppéből felállították a Német Délnyugat-Afrikai Császári Rendőrséget (Kaiserliche Landespolizei für Deutsch Südwestafrika), amely 1903-ban – akkor még a Schutztruppébe tagolva – 270 főt tett ki; 1907 október végén 1 őrnagyi rendfokozatban lévő rendőrfelügyelő (Polizei Inspekteur) vezette a beosztott személyi állományt: 5 főhadnagy felügyelő-tiszt (Inspektionsoffiziere), 1 számvivő altiszt, 72 törzsrőrmester és 648 rendőr őrmester valamint 200 afrikai rendőrszolga (Polizeidiener), utóbbi állománycsoportot futárszolgálatra, járőrözésre illetve az afrikai lakossággal való kapcsolattartás miatt alkalmaztak.¹⁸ 1914 első felében a gyarmat rendőrségének vezetése 7 tisztből állt, akiket 9 hivatalnok segített, a végrehajtásban 68 rendőr tiszthelyettes (altiszt; Polizeiwachtmeister), 432 rendőr őrmester és tisztes, valamint 50 szerződéses rendőr dolgozott, valamint rajtuk kívül afrikai kiegészítőrendőrök (rendőrszolgák).¹⁹ A Landespolizei 1913-as költségvetése meghaladta a 3,8 millió márkát.

A német délnyugat-afrikai Schutztruppét a herero-lázadást követően jelentősen csökkentették, 1908-ban 3988 fő alkotta, mindegyikük német katona volt.

Német Délnyugat-Afrikában, 1908-ban egy rendfenntartóra 28 lakos jutott (a Schutztruppe létszámával együtt), ezzel az aránnyal a német gyarmatok között az első helyen állt a gyarmat.

Német Kelet-Afrika (Deutsch Ostafrika). Az 1912-ben a 997 301 km² területű kelet-afrikai gyarmaton hozzávetőlegesen 7,68 millió lakos élt, köztük 5 336 európai és ászak-amerikai, valamint 15 181 ázsiai és más afrikai államból származó polgár (arab, indiai, kínai, etióp, stb.) élt.

A gyarmat teljes terület csak az 1890-es évek végére vonták ellenőrzés alá (az utolsók között Ruanda és Urundi királyságokat 1897-ben), ezért a rend fenntartását a közigazgatás első éveiben a Schutztruppe végezte, majd a haderőn belül felállítottak egy rendvédelmi egységet, a rendőrőrsök ekkoriban még főként a tengerparti, európaiak által lakott területeken működtek.²⁰ A rendőrség 1896-ban még kisebb létszámmal bírt: 2 tisztből, 1 orvosból, 14 altisztből és 305 „askari”-ből (rendfokozat nélküli közkatoná) tevődött össze; 1901-ben már 23 németből (tiszt és altiszt) és 614 afrikaiból állt.²¹ Annak ellenére, hogy az igen nagy véráldozatot követelő Maji–Maji lázadás 1905 és 1907 között nagy területeken eredményezte katonai egységek bevetését rendfenntartás céljából, 1907-ben változtatást eszközölt a gyarmat polgári vezetése. A Schutztruppéből 1906. szeptember 1-én elkülönítették a rendfenntartó egységet, s felállították a Rendőri Csapatot (Polizeitruppe); feladata kizárólagosan a belső rend, személyek és vagyonok védelme volt. Létszáma ekkor a német tiszteken és altiszteken túl 2 afrikai tiszt, 120 altiszt és 1578 askari volt²²; 1908-ban 42 európaiból és 1700 afrikaiból állt²³. A Polizeitruppe vezetője RICHTER százados rendőrfelügyelő (Polizei-Inspekteur) volt – korábban Kilwa körzet elöljárója –, helyettese 1910-től pedig RUFF főhadnagy lett²⁴. A Polizeitruppe parancsnoksága – akárcsak a Schutztruppéé – 1914-ig, a háború kitöréséig Dar es Salaamban volt.

Minden körzetben és alkörzetben egy–egy rendőri szakasz teljesített szolgálatot egy–két német őrmester vezetésével.²⁵ 1913-ban nagyobb létszámú rendőrőrs működött a polgári igazgatású körzetek székhelyén és kis létszámú rendőrállomások az alkörzetek központjában is; ekkor 22 rendőrőrs működött Német Kelet-Afrikában, azonban Bukoba, Ruanda és Urundi területén a részleges közigazgatási önállósággal bíró uralkodók saját rendfenntartó erőket működtettek. Természetesen a rendőri jelenlét nagyobb arányú volt az európaiak által lakott körzetekben. 1913-ban a rendőrfelügyelő és 3 tiszt vezette Polizeitruppe 59 német őrmesterből (Polizeiwachtmeister) és 2 fegyvermesterből, 147 afrikai altisztből és 1893 afrikai közrendőrből (Polizei-Askari) állt,²⁶ fegyverzetük még az 1871-es, francia–porosz háborúból visszamaradt puskákból állt. Ekkor a Polizeitruppe Dar es Salaamban nagyobb raktárat és tartalékos századot tartott fenn 12 afrikai altiszt és 108 *askarival*.²⁷ Az afrikai rendőrök jelentős része a Schutztruppétól leszerelt vagy vezényelt, kipróbált katonákból lettek.

Az afrikai közkatonák szolgálati ideje fél év próbaidő után legkevesebb 5 év volt, de a helyi lakosoktól kivívott tisztelet és jó bérezés gyakran a többszörös időre marasztalták a katonákat. Egy askari – teljes ellátás mellett – havi 20 rúpia (Rp.) illetményt kapott 1911-ben, mely igencsak jó fizetség volt a helyiek bérezéséhez képest. A lakhelyétől távolra vezényelt, századonként legfeljebb kettő, kiemelkedően példás, és legalább nyolc évi szolgálati idővel rendelkező közkatoná havi illetménye pedig 30 Rp. volt.²⁸ Az afrikai közkatonák jó előmenetellel és magatartással magasabb beosztást érhettek el, s akár törzsőrmesterré is előléptethették őket; 1900-as években már tiszt is válhatott belőlük (1911-ben kettő tiszti beosztás volt rendszeresítve afrikaiak részére a Schutztruppe állománytáblájában), azonban az afrikai tiszteket beosztásukban a német altiszteknek és tisztseknek is alárendelték²⁹, mivel ez visszasságot keltett, ezért ezt a gyakorlatot az 1910-es években megszüntették³⁰, s újabb afrikai altiszteket már nem neveztek ki tisztté. Az afrikai örvezetők havonta 35 Rp.-t, a tizedesek 40 Rp.-t, az őrmesterek 50 Rp.-t, a törzsőrmesterek 60–80 Rp.-t illetményt kaptak, az afrikai tiszték bére 135–150 Rp. volt egy hónapra³¹; egy jól megfizetett afrikai szakmunkás keresete ugyanekkor 20–25 Rp., a segédmunkásoké pedig csak 8–12 Rp. körül. (Egy német kelet-afrikai rúpia egyenlő volt 1,333 akkori német márkával.)

Az ítélezést elsősorban a német bíróságok és ügyintézők gyakorolhatták, azonban egyes vidékeken a falvak vezetői (szuahéli elnevezéssel: akida) a kisebb súlyú szabálysértésekben bírságot szabhattak ki, az ő segítségükre volt a Schutztruppe, majd felállítása után a Polizeitruppe is. Az igazságszolgáltatás büntetései között a testi fenytetés (botozás) is szerepelt, de csak az afrikaiak kárára. A közigazgatási reform után, 1907-től ezek számát igencsak lecsökkentették, s nem érte el a korábbi kegyetlen méreteket, azonban a tapasztalatok és a szükség miatt később ismét növekedett a száma (1911–1912-ben átlagosan heti öt botozást végeztek a körzeti hivatalokban, összesen 5944, 1912–1913-ban már 8057-et). Az afrikaiakra kirótt halálos ítéletet a kormányzónak is szentesítenie kellett, az európaiak számára kiszabható legszigorúbb ítélet a hazatoloncoltatás volt. Gyilkosságnak – a Maji–Maji lázadást követően – már nem volt európai származású áldozata, s egyre kevesebb életelleni bűncselekmény történt az afrikaiakkal szemben is, köszönhetően az egyre kiterjedtebb német közigazgatásnak és a rendvédelem hatékonyságának. Az ügyek felderítésében és nyomozásában természetesen a Polizeitruppe vett részt, amely munkáját segítő, esetenként felhívásokat, nyílt körözéseket bocsátott ki az érintett körzet vezetése, melyben megnevezte és személyleírását közölte a körözött személynek vagy ismertette az eltűnt, ellopott tárgyakat.³²

A német kelet-afrikai Schutztruppét 1901-ben 61 német tiszt, 110 német altiszt, 1767 afrikai altiszt, tiszt és rendfokozat nélküli alkotta (összesen 1938 fő);³³ 1911-ben 101 német tiszt, 160 német

altiszt, 135 afrikai altiszt és 1785 afrikai tisztes és rendfokozat nélküli alkotta (összesen 2122 fő); 1914-ben az összlétszám 2804 fő.

Német Kelet-Afrikában, 1914-ben egy rendőrré 3701 lakos jutott, a Schutztruppe létszámával is számítva egy rendfenntartóra 1574 lakos jutott.

A Kormányzóság 1895-ben 7 vámhivatal és az alájuk tartozó további 9 alvámhivatal útján ellenőrizte a gyarmat határain áthaladó áruforgalmat.³⁴ Hét évvel később, 1902-ben a korábbi arányú vámhivatal, 7 vámhivatal (Zollamt) és 6 alhivatal (összesen 13) működött. Azonban 1908-ban már –főként a tó- és tengerparti településeken – 33 vámhivatalon keresztül lehetett vámkezeltetni az árukat. A vámhivatalokat általában 2–4 fő (Dar es Salaamban 1896-ban 12 fő), az alhivatalokat 1–1 német vezette akik segítségére esetleg egy–egy helyi segédet vagy askarit (itt: vámőr katonát) rendeltek ki. A Kormányzóság tartotta fenn a vámhivatalok hajóit is: Dar es Salaamban két kis gőzüzemű vámőrhajót³⁵, és 1–1-et (melyek az utas és áruforgalmat is bonyolították) a Tanganyika- és Nyasza-tavon; ez az állomány 1914 elején állt fenn.

Az ugandai brit kormányzó által, 1900-ban hozott rendelet (melyet a német kormányzó is közzétett) szerint azév májusától a hét településnél kijelölt határátkelőhelyeket használhatták az utazók Uganda és Német Kelet-Afrika között, köztük 4 Viktória-tavi kikötőváros volt.³⁶ Mindegyik határállomáson vámellenőrzés, karantén és hordárállomás is működött. A brit-ugandai és a német kelet-afrikai szárazföldi határállomások a határvonaltól esetenként igen távol estek, s a brit és német határállomások között a távolság meghaladhatta a 50–150 km-t is, aminek oka az volt, hogy a köztes területen nem éltek európaiak, s afrikaiak is esetenként csak kis számban, elszórtan (a Viktória-tó partjához futó vasút mentén fekvő ugandai Naivasha egyúttal a Brit Kelet-Afrikából érkezők részére is megnyitott határállomás volt).

Kiautschou (Csiacsou). A Kínába ékelt, 551,7 km² területű német külbirtokon 1914 elején 191 000 lakos, köztük több mint 5000 európai polgár élt (jelentős részük német katona és haditengerész volt).

A terület német katonai támaszpont és kereskedőváros volt Kína északkeleti negyedében, a Shantung-félsziget legnagyobb déli öblénél. A 99 évre szóló bérleti szerződést 1898-ban írták alá, a terület székhelye Tsingtau (Csingtao, ma Qingdao³⁷) volt, ahol a lakosság túlnyomó többsége is élt. Tsingtauban igen nagy volt a német katonai jelenlét, a terület helyőrsége 1908-ban meghaladta 2400 főt, s e város volt a német 1. Kelet-Ázsiai Cirkálórj (1. Kreuzergeschwader in Ostasien) támaszpontja; a terület kormányzója mindig német tengerész főtitest volt.

A kiautschoui rendőrséget 1908-ban 8 német altiszt, 44 német és 81 kínai rendőr alkotta. 1913-ban a rendőrséget és a császári Rendőrhivatal (Kaiserliches Polizeiamt) Albrecht WELZEL hadnagy vezette, vezető beosztottja HELLMER törzsrőrmester (Polizeioberwachtmeister) volt, a rendőri erőkhöz 9 német őrmester (Polizeiwachtmeister) valamint 15 német tisztes tartozott (Polizei-Wachtmänner)³⁸, továbbá 1914-ben a kínai közrendőrök száma meghaladta a 100 főt. A rendőrörsök két településen is (Tschiang-kotch és Ts'ang kou) ellátták a postaügynökség feladatait is egy–egy kijelölt rendőrtiszt személyében.

Kiautschouban egy rendőrré 1515 lakos jutott.

Német Csendes-óceáni Védnökség (Deutsche Schutzgebiete in der Südsee). E távoli, csendes-óceán gyarmat több mint 10 millió km² óceánfelületen elszórva, 241 031 km² összterületű, több ezer szigetből állt (az Egyenlítőől északra fekvő 2141 szigetből mindössze 98 volt lakott!). 1912-ben 639 200 lakos, köztük 1169 európai és amerikai polgár élt. A gyarmat a következő, közigazgatási egységeket is alkotó területekből állt: Német Új-Guinea, Marshall-szigetek Nauruval, Észak-Mariana-szigetek, Karolina-szigetek (utóbbi két szigetcsoport csak 1899-től, a spanyol–német adás–vételi szerződés életbe lépésétől került német fennhatóság alá).

A Német Új-guineai Rendőrséget 1899-ben alapították. A német rendfenntartó erő a közigazgatási székhelyen (amely gyakran változott az egészségtelen éghajlat miatt) két német tiszthelyettesből és 28 „opasz”-ból (helyi rendőr) állt a századfordulón, 1903-ra már 210 különböző rendfokozatbeli szolgált, 4 német tiszthelyettes vezetésével. Német Új-Guinea Rendőrsége 1908-ban 14 német tiszt és altiszt (10 fő Német Új-Guineán, 4 fő az Egyenlítőől északra fekvő szigetcsoportokon szolgált) irányítása alatt 564 főt (489 és 75 fő elosztásban) tett ki, 1911-re csekély mértékben nőtt az összlétszám, ekkor 597 fő alkotta a rendvédelmi szervet. 1914 elején a rendőrség összlétszáma 19 német altiszt (Polizeimeister) és 670 közrendőr volt. Az egyenlítőől északra fekvő német szigetvilágban 1914 kö-

zépén 1 rendőrtiszt (*Polizeiinspekteur*), 6 rendőr altiszt (*Polizeimeister*) és 932 mikronéz és melanéz közrendőr szolgált.³⁹

A német új-guineai rendőrök egy kisebb osztaga 1911 januárjában részt vett – német tengerész egységekkel – a Ponape szigetén kitört lázadás leverésében.

Nyugat-Karolinák csoporthoz tartozó, de részint külön igazgatás alatt álló Jap-szigeten a rendet a helyi rendőrség felügyelte egy maláj tiszthelyettessel és 32 japi közrendőrrel.

Marshall-szigetek lakosainak száma nem érte el a 10 000 főt, s kevés európai élt itt (1910-ben 179-an, főként ültetvényesek és családjuk), 1906 elejéig külön igazgatott tartomány volt, s csak ezt követően került német új-guineai kormányzóság közvetlen igazgatása alá. Székhelye és legforgalmasabb kikötője Jabor volt, amelynek vezetője egy személyben a kikötővezető, a révkalauz és a jabori rendőrőrs parancsnoka is, 1908-tól az I. világháború kitöréséig Justus E. KRÜMLING volt. A külhoni állampolgárok lakhelyének, a Marshall-szigetekre való beutazásukat illetve elutazásukat a rendőrség tartotta nyilván, melyről 1887. március 15-ei rendelet intézkedett.

1914. augusztus 6-án, a háború hírére Német Új-Guineában felállították a katonai Expeditionstruppét, de ekkor még külön hangsúlyozták, hogy a Polizeitruppe nem része a katonai egységnek. A Polizeitruppe Új-Guineában szétszórva kis őrsökön, a gyarmat egész területén helyezkedett el; egyenruhájuk kiegészítéseképpen rendelkeztek arról, hogy a két karon fehér karszalagot viseljenek, fehér kalappal (a katonai erőkbe tartozók karszalagja zöld színű lett). A rendőri erőket augusztus 17-ei kormányzósági rendelettel olvasztotta be az Expeditionstruppébe.

Német Szamoa (Deutsche Samoa). A Csendes-óceán középső, déli felében elhelyezkedő sziget-csoport Németországtól a legtávolabb feküdt. 1900. március 1-jén vált német gyarmattá, utolsóként a Gyarmatbirodalomban. A 2842 km²-nyi, két nagyobb szigetből álló területen, 1911-ben 33 554 lakos, köztük 504 európai és amerikai polgár élt. Székhelye Apia volt.

A gyarmat rendjére 1903-ban az 1 őrmester vezette 30 közrendőrből álló rendőrség (Polizeitruppe) felügyelt, 1908-ban 2 német altiszt vezetése alatt 50 rendfokozat nélküli teljesített szolgálatot; 1914 májusában 1 német tiszthelyettes irányítása alá 30 „fita-fita” (katonai kiképzésben részesült szamoai rendőr) és 20–25 szamoai közrendőr tartozott. Az I. világháború a szigeten fegyverdörgés nélkül hozta meg a brit–ausztrál hatalomátvételt.

Német afrikai gyarmatok rendőrségeinek rendszeresített egyenruhái. Az afrikai Polizeitruppe tagjai – akárcsak a Schutztruppe katonái – rendszeresített egyenruhákat viseltek. A német délnyugat-afrikai rendőrök és katonák öltözékének szegélycsíkja kék, a német kelet-afrikaiaké fehér, a kameruniaké és togóiaké vörös volt.

A testület európai tagjainak fehér egyenruhája: barna bőrcipő, fehér posztónadrág és felöltő koronás sárgaréz gombokkal. A kezelőt a gyarmatra jellemző színű szegély keretezte, akárcsak a gallér és az egysoros gombolás melletti sávot; a vállon fonott váll-lapot hordtak a beosztásnak megfelelően; barna bőr derékszíj rézcsattal, s gyarmati kard a megfelelő kardszalaggal, fehér kesztyű, tányérsapka vagy fehér parafakalap volt hordandó hozzá. A rendfokozati jelzéseket az altisztek és tisztetek a bal felkaron viselték, örvezető egy lefelé mutató ezüst színű éket viselt szürke alapon, a törzsőrmester pedig négyet.

Ugyancsak az európai katonák – tehát örvezetőtől felfelé – viseltek szürke, ún. szövet egyenruhát („Tuchuniform”) is. Az zubbonyon kétoldalt, háromgombos zsebfedél létható a gyarmatra jellemző színnel szegélyezve; a vállon fonott váll-lapot hordtak a beosztásnak megfelelően. Az egyenruhához szürke tányérsapka vagy széles karimájú kalap (mely jobb oldalát felhajtották) volt viselendő, a megfelelő színű szegéllyel és az akkori német nemzeti színű kokárdával. E egyenruhán a rendfokozati jelzést a kézellőn és a galléron egyszerre viselték.

A tábori (ún. khaki) öltözet európaiak részére barna bőrcsizma, sárgásbarna kabát és nadrág, derékszíj rézcsattal és vállsúly, a kezelők és a szegélyek azonosak a fehér egyenruháéval; továbbá sárgásbarna parafakalap vagy tányérsapka, a fegyverzethez esetleg pisztoly, bőr pisztolytáskával; a vállon fonott váll-lapot hordtak a beosztásnak megfelelően. A parafakalapon kezdetben sárgarézből préselt császári sas volt látható, de a háború idejében csak egy fekete–fehér–vörös egyre kisebb korongokból álló jelzést helyeztek fel. A rendfokozati jelzéseket az altisztek és tisztetek a bal felkaron viselték.

Az német kelet-afrikai véderő és rendőrség afrikai közkatonái és afrikai altisztjei részére rendszeresített egyenruházat és felszerelés 1 fejfedőt (sárgásbarna vagy vörös ún. fez, 11,5 cm széles bronz lemezből sajtolt császári sassal), 2–2 khaki (sárgásbarna) felöltőt és térdnadrágot, 1–1 pár bőr bakancsot és lábszárvédő vásznat (kék, majd 1915-től már szürke is), 1 keretes málhazsákot, 1 bőr derékszí-

jat vállszíjjal, 1 bőr tölténytáskát, 1–1 kenyérszakót, kulacsot takarót kötöző-szíjjal, illetve sátorpony-vát tartozékkal tartalmazott.⁴⁰ A vállszíjat rögzítő gombon viselték a század számát; az újonc, géppuskás-, távirásegységek és a zenekar állománya jelzés nélküli gombot varrtak fel.⁴¹ A rendfokozati jelzéseket (akárcsak az európaiakén) a bal felkaron viselték, sárgásbarna alapon megfelelő számú vörös ékekkel. A német kelet-afrikai Schutztruppénél szolgáltak afrikai tiszték is, akik a széles vállszalagra varrt három aranycsillagot, oldalukon lovassági kardot viseltek.⁴² Szegélyek csak a kameruni és togói egyenruhákon voltak. A togói rendőrök és katonák egyenruhája annyiban különbözött a német kelet-afrikai askariéktól, hogy sapkájuk vörös fez volt fekete rojttal, nem hordtak lábszárvédő vásznat, ellenben széles, vörös övet viseltek a bőr derék- és két vállszíj mellett; a kameruniak bőr derékszíjat viseltek, fezt és nem kaptak lábszárvédő vásznat (**I. sz. mellékletet**). A rendőrök a bal karon, a rendfokozati ékek felett közvetlen viselték megkülönböztető jelölésüket – akárcsak a Schutztruppe askarijai a különleges alegység jelvényét – fehér körben vörös „P” betűt (a Polizeitruppe rövidítéseként).

Német csendes-óceáni gyarmatok rendőrségeinek rendszeresített egyenruhái eltértek az Afrikában rendszeresítettől, igazodva a helyi hagyományokhoz. A német tiszthelyettesek fehér egyenruhát (öltöny, szövetnadrág), fehér parafakalapot viseltek barna bőr derékszíjjal és cipővel; az „opasz”-ok (helyi származású rendőrök) vörös szoknyát viseltek sárgásbarna tányérsapkával, fedetlen felsőtesttel. Később már rendes egyenruhát kapott a melanéz állomány is: a közrendőrök sárgásbarna matrózínget és fekete térdnadrágot viseltek vörös–fehér–vörös övvel, de a hagyományokhoz híven lábbeli nélkül, a tiszthelyettesek azonos színű matrózínget és hosszúszerű nadrágot; tányérsapkájuk csak a színben tért el: a közrendőröké fehér, a tiszthelyetteseké sárgásbarna, a németeké fehér parafakalap volt. A sapka-jelvény kör alakú, bronz, sajtolat korong volt, a felső félkörben a „GOTT MIT UNS” felirat, az alsóban két babérág, a két félkör a koronát fogta közre. A fegyverzetként a közrendőrök számára puska, a tiszthelyetteseknek tőr volt rendszeresítve.

A Nyugat-Karolinák Jap szigetén szolgáló rendőreinek egyenruhája fehér, rövid ujjú matróből állt, gallér nélkül, a nyak szegélye kék volt, s a mellrészen három egymás alatt futó 20–25 cm-es kék sáv; alul térd alatt érő vörös szoknya borította a testet. Barna bőr derékszíj, oldaltáskákkal, a kék henger alakú sapka felső szegélye fehér–vörös átlójú zsinórzat és fehér tollcsokor díszítette. Fegyverzetük 1870 mintájú puska volt.

A **német szamoai** „fita-fita”-k egyenruhája részint európai, részint helyi szokás alapján került rendszeresítésre. A fehér felöltőből, kék szegéllyel és a kézellőn két kék csíkkal; továbbá térd alatt végződő fehér szoknyából, alul egy kék csíkkal; arany szegélyű és arany sasos vörös szalaggal a vállon átvetve, továbbá barna derékszíjből állt törrel vagy karddal; mindehhez kék karimájú fehér tányérsapka volt rendszeresítve.

Jegyzetek:

¹ E szerződéseknél a legtöbb esetben a helyi uralkodók lemondanak a kereskedelem és külpolitika jogáról a Német Császárság javára, cserébe védelmet kapnak Németországtól. Sok esetben a belső függetlenségüket is elvesztették a német közigazgatás tényerésével.

² Német védnökségek (azaz gyarmatok) voltak 1899-ben Afrikában Togó (a mai Ghána keleti határvidékével együtt), Kamerun (a mai Nigéria keleti határvidékével együtt), Német Délnyugat-Afrika (a mai Namíbia), Német Kelet-Afrika (a mai Tanzánia Zanzibár nélkül, valamint Ruanda és Burundi), a kínai Tsingtau (Csingtao; ma Qingdao város a Kínai Népköztársaságban) városa és szűkebb vidéke (Kiaotschou / Csiaocsou néven), valamint a Német Csendes-óceáni Védnökség (Pápua Új-Guinea, a déli területek nélkül, Palau, Nauru, Észak-Mariana-, Marshall-szigetek és Mikronézia területével). 1900. március 1-jétől, utolsóként Német Szamoa vált a német gyarmatbirodalom részévé. A védnökségeket kezdetben császári Tartományok („Kaiserliche Landeshauptmannschaft”), majd az 1898-tól cs. Kormányzóságnak („Kaiserliches Gouvernement”) nevezték el, mely élén a császárt képviselő kormányzó („Gouverneur”) állt, mint a gyarmat fegyveres erőinek főparancsnoka is.

³ Pontos, teljes megnevezése „Oberkommando der Schutztruppen im Reichs-Kolonialamt Berlin” volt, azaz a Birodalmi Gyarmatügyi Minisztérium Véderejének Főparancsnoksága Berlin.

⁴ KELLER

⁵ *Sprachführer*. 1., 3. p.

⁶ *Meyers*:Togo címszó XIX. kötet, 590–591. p.

⁷ Zu den Kämpfen in Togo.

⁸ FITZNER

⁹ Kis kitekintésként megemlíthető, hogy a törzsfőnökök két kinevezett német ügyintéző ellenőrzése mellett szabhattak ki nagyobb büntetést. A törzsek vezetői vagy a németek helyi megbízottai 50–100 márka (Mk) bírságot szabhattak ki, míg maguk a német ügyintézők 300 Mk pénzbüntetést ítélték meg (az átlagos pénzbüntetés 1908-ban 13,5 Mk volt). A hat hónapnál hosszabb börtönbüntetést és halálra ítéletet csak a kormányzó szabhatott ki. A börtönbüntetést az elítéltek általában az ún. javítótáborokban („Besserungssiedlungen”) töltötték le mint kényszermunkások. A büntetésüket töltő személyeknek megengedték, hogy magukkal vigyék családtagjaikat is.

1907-től a gyarmati közigazgatás reformjával megindult az ítélkezési rendszer korszerűsítése is. Hamarosan eltörölték a korbácsolást (1907/1908-ban még 434 alkalommal vesszöztek és 1533 alkalommal szabtak ki börtönbüntetést), és halálbüntetést csak végső esetben szabtak ki. Az ítélkezési jogot elvették a falvak bíróságaitól, s immár csak a városokban, német írá-

nyítással ítélték. Az európaiak által elkövetett bűnügyek tárgyalásait előbb a kameruni Dualában, majd 1903-tól a szintén kameruni Bueában a Császári Felsőbírószágon („Kaiserliches Obergericht”) tartották.

¹⁰ STOECKER. Az ellátmány naponta 60 dkg rizs, 20 dkg hús és 62,5 dkg kétszersült; hetente 5 dkg cukor, 2 dkg tea, 1/3 üveg rum (1-1 dl kedden csütörtökön és szombaton), 1 csomag dohány és 1/3 szappan.

¹¹ Ritters.

¹² Révai. XI. köt. 184. p. (Kamerun szócikk)

¹³ SCHNEE : Polizeitruppe szócikk, III.köt.

¹⁴ Rendőr őrsök működtek az alábbi településeken: Duala, Victoria, Buea, Jabassi, Babimbi, Johann Albrechtshöhe, Bare, Dschang, Mbo, Bana, Ossidinge, Bascho, Rio del Rey, Edea, Kribi, Lolodorf, Kampo, Ebolowa, Ambam, Sangmelima, Banjo, Joko, Dendeng, Jaunde, Akono-Linga, Dume Stat., Abong-Mbang, Lomie, Eta, Jakaduma, Molundu, Ngoila, Ssembe, Ikelemba, Bonga, Akoga és Ukoko. SCHNEE: Standorte der Schutz- und Polizeitruppe in Kamerun című térkép.

¹⁵ RÉVAI : XI.köt. 184.p. : op.cit.

¹⁶ 1902-ben a gyarmat összlakossága 207 000 fő körül volt; 1908-ra, az eredetileg 80 000 fős herero népességből a felkelést követően 15 130-an maradtak a német területen; a namák (hottentották) 20 000-es lélekszámából a fele maradt hátra.

¹⁷ A gyarmat legészakibb rendőrállomása az Okawango-folyó partján fekvő Kurinkuruban volt, míg a legelszigeteltbben a Zambézi mentén található Schuckmannsburg volt. SCHNEE: Standorte der Schutz- und Polizeitruppe in Deutsch-Südwestafrika című térkép.

¹⁸ Die Landespolizei.

¹⁹ SCHNEE : Polizeitruppe szócikk, III.köt. : op.cit.

²⁰ Az említett Dar es Salaam (MUTTER őrmester vezetésével 1 afrikai tiszttel [!], egy altiszttel és 50 katonával) és Tanga (3 tiszthelyettes, 2 afrikai tisztes és 28 askari; négy K/73-as löveg) városán túl Panganiban (2 tiszthelyettes, 1 tisztes és 17 askari; öt 80 mm-es hajólöveg), Bagamoyoban (1 tiszt, 1 orvos, 1 altiszt, 1 afrikai tiszt, 3 tisztes és 33 askari; két K/73-as löveg), Kilwa Kiwindjében (1 tiszt, 2 altiszt, 3 tisztes, 24 askari; három K/73-as löveg), Mikindaniban (2 altiszt, 1 tisztes és 26 askari) és Langenburgban (1 altiszt, 3 tisztes és 22 askari) is működött rendőrőrs, általában néhány löveggel is bírtak.

FITZNER

²¹ 1902 februárjától ULLMANN őrmester a kilwai rendőrörshöz, HOENCIKE őrmester a pangani-ihoz, SCHARFFENBERG őrmester a tangai őrshez került beosztásra. Szerkesztői közlemény 1902

²² SCHNEE : Polizeitruppe szócikk, III.köt. : op.cit.

²³ MEYER

²⁴ Szerkesztői közlemény 1910 június.

²⁵ 1908-ban 50–50 fős rendőri elkülönített szakasz állott fenn Neu Iringában, Kilimatindében, Udjidjiben, Bukobában és Mahengében; ezek létre a korábbi lázadások, elsősorban a Maji–Maji felkelés adott okot.

²⁶ SCHNEE : Polizeitruppe szócikk, III.köt. : op.cit.

²⁷ Loc.cit.

²⁸ Sprachführer. 2. p.

²⁹ Loc. cit.

³⁰ KÁLMÁN

³¹ Sprachführer. 2. p. : op.cit.

³² Pangani körzetének vezetője, dr. NEUHAUS által kiadott körözés Ali bin Mohammadi SOA jumbe elfogatását rendelte el gyilkosság miatt; a nyomravezetőnek, vagy az őt előállító részére 50 Rp. jutalmat is felajánlott. O. R. 77.

1907. október 15-ről 16-ra virradó éjjel a kormányzósági kórházban fekvő tengerészkapitánytól ellopták 325 Rp-ját, mivel ismert volt a bankjegyek címletei és sorszámuk is, ezért az esetet és a bankok ismérveit a D.O.A. Zeitungban közzétették. Szerkesztői közlemény 1907 október.

³³ 1900. július 1-je és 1901. június 30-a közötti időszakban. Meyers, Deutsch-Ostafrika címszó IV. kötet, 837–841. p.

³⁴ Dar es Salaam vámhivatal alá – Kwalében működő alhivatal tartozott; Tanga vámhivatal (3 vámtisztviselővel) – Muoa alvámhivatallal; Pangani (2 tisztviselővel); Bagamojo (3 tisztviselővel) – Saadani; Kilwa Kiwindje (2 tisztviselővel) – Mohorro, Simba Uranga, Tschole, Kilwa Kisiwani; Lindi (4 tisztviselővel); Mikindani – Kionga. FITZNER

³⁵ Kb. 8–10 méteres rudazaton elhelyezett vászontetővel ellátott gőzhajók az 1893-tól üzemelő 20 tonnás WAMI és KINGANI voltak; mindkettőt a Meyer cég gyártotta Papenburgban.

³⁶ J.-No. 705 II.

³⁷ A Kínai Népköztársaságban fekvő Qingdao (Csingtao) neve az olimpiák iránt érdeklődők körében nem ismeretlen: a 2008-as Pekingi Olimpia során a vitorlás versenyeket a város előtti tengeren tartották meg. Az egzotikus söröket kedvelők pedig – a még német időkben alapított – sörgyárának, „Tsingtao Beer” nevű termékéről ismerhetik (palackozott változata Magyarországon is beszerezhető).

³⁸ Név szerint ismertek az őrmesterek: ANTOSCHOWITZ, DITTERT, DUMPROFF, JELINSKI, MARTIKE, PAPITZ, SCHWEIMER, STAIGER, TROST és a tisztesek: BECHER, BERGER, BOHN, FICK, FRITSCHÉ, GECK, HACHENBERG, KREWERTH, MAASS, RADBRUCH, RADSECK, RÖTTGEN, STRUCK, WOLLERSHEIM és WÖSSNER. *Adreß-Buch*

³⁹ KARSTEDT

⁴⁰ Sprachführer. 2–3. p.

⁴¹ Loc. cit. 3. p.

⁴² Loc. cit.

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

- FITZNER — FITZNER, Rudolf: *Deutsches Kolonialhandbuck*. [Német Gyarmati Kézikönyv.] Berlin, 1896, s.n.
- KÁLMÁN — KÁLMÁN Géza: *Miaka Ile / Béke és harc a feketékkel / Egy német gyarmatról és védelmi harcáról*. Budapest, 1923, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai R.T.
- KELLER — KELLER, Helen Rex: *The Dictionary of Dates*. [A Dátumok Szótára.] New York, 1934, Macmillian Co.

- MEYER — MEYER, Hans: *Das Deutsche Kolonialreich Ostafrika*. [A német gyarmatbirodalom Kelet-Afrikában.] Leipzig–Wien, 1914, s. n.
- MVENG — MVENG, Engelbert: *Histoire du Cameroun*. [Kamerun története.]
- SCHNEE — SCHNEE, H. (szerk.): *Deutsches Kolonial-Lexikon*. [Német Gyarmati Lexikon.] Leipzig, 1920, Quelle & Meyer.
- STOECKER — STOECKER, dr. Helmuth: *Kamerun unter Deutscher Kolonialherrschaft*. [Kamerun német gyarmatbirodalom alatt.] Berlin, 1960, s.n.

LEXIKONOK, ENCIKLOPÉDIÁK, KÉZIKÖNYVEK

- Adreß-Buch* — *Adreß-Buch des Deutschen Kiautschou-Gebiets und der Provinz Schantung einschl. Tsinanfu, Tschifu und Weihaiwei für 1913-1914. (Zusammengestellt auf Grund amtlichen Materials.)* [1913-1914 évi Német Csiacsou-terület és Santung tartomány, beleértve Csinanfut, Csifut és Vei-hai-veit címjegyzéke]. Tsingtau, 1913, Otto Rose.
- Meyers* — *Meyers Großes Konversations-Lexikon*. [Meyers Nagy Kifejtő Szótár.] Leipzig, 1909⁶ s. n.
- Révai* — *Révai Nagy Lexikona*. XI. köt. Budapest, 1914, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság.
- Ritters* — *Ritters Geographisch Statistisches Lexikon*. [Ritters Földrajzi Statisztikai Lexikon.] Leipzig – Wien 1910, s. n.
- Sprachführer* — *Militärischer Suaheli-Sprachführer für Deutsch-Ostafrika* [Német kelet-afrikai katonai suahéli nyelvkalauz.] Dar es Salaam, 1911, Deutsch-Ostafrikanische Rundschau.

SZABÁLYZATOK, HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK

- J.-No. 705 II. — J.-No. 705 II. Bekanntmachung. [J.-No. 705 II. Hirdetmény.] *Amtlicher Anzeiger für Deutsch-Ostafrika* I. évf. (1900) 8. sz. 14. p.
- O. R. 77. — O. R. 77. Steckbrief. [O. R. 77. Körözüvény.] *Amtlicher Anzeiger für Deutsch-Ostafrika* III. évf. (1902) 5. sz. 1. p.
- Szerkesztői közlemény 1902 — Szerkesztői közlemény: Personalnachrichten. [Személyi hírek.] *Amtlicher Anzeiger für Deutsch-Ostafrika* III. évf. (1902) 7. sz. 3. p.

CIKKEK

- Die Landespolizei. — Szerkesztői közlemény: Die Landespolizei. [A területi rendőrség.] *Deutsch-Ostafrikanische Zeitung*, IX. évf. (1907) 65. sz. (nov. 6.) 5. p.
- KARSTEDT — KARSTEDT, Oscar: Der Krieg und die deutschen Kolonien. [A háború és a német gyarmatok.] *Deutsche Kolonialzeitung*, XXXI. évf. (1914) 33. sz. 565. p.
- Szerkesztői közlemény 1907 október. — Szerkesztői közlemény. *Deutsch-Ostafrikanische Zeitung*, IX. évf. (1907) 59. sz. 3. p.
- Szerkesztői közlemény 1910 június. — Szerkesztői közlemény. *Deutsch-Ostafrikanische Zeitung*, XII. évf. (1910) 43. sz. 3. p.
- Zu den Kämpfen in Togo. — Szerkesztői közlemény: Zu den Kämpfen in Togo. [Harcok Togóban.] *Deutsch-Ostafrikanische Zeitung*, XVI. évf. (1914) 68. sz. (aug. 22.). 1. p.

I. sz. melléklet

Német Kelet-Afrikában a törvényszékek által hozott ítéletek 1913-ban

bűncselekmény fajtája:	Büntetések			
	halálos	min. 1 év börtön	zárka v. botozás	összesen
állam és közrend ellen elkövetett	1	69	1 100	1170
élet ellen elkövetett	19	150	2 750	2919
vagyonbiztonság ellen elkövetett	–	148	5 600	5748
összesen:	20	367	9 450	9837